

byggnadsvård

Solberga gård

Kv Bergman 14, Åkers socken, Strängnäs kommun, Södermanlands län

Kulturmiljöanalys inför detaljplan

Eva Wockatz

Solberga gård

Kv Bergman 14, Åkers socken, Strängnäs kommun, Södermanlands län

Kulturmiljöanalys inför detaljplan

Eva Wockatz

Rapport 2016:2

© 2016 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & Utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkiv.bibliotek@dll.se
www.sorlandsmuseum.se

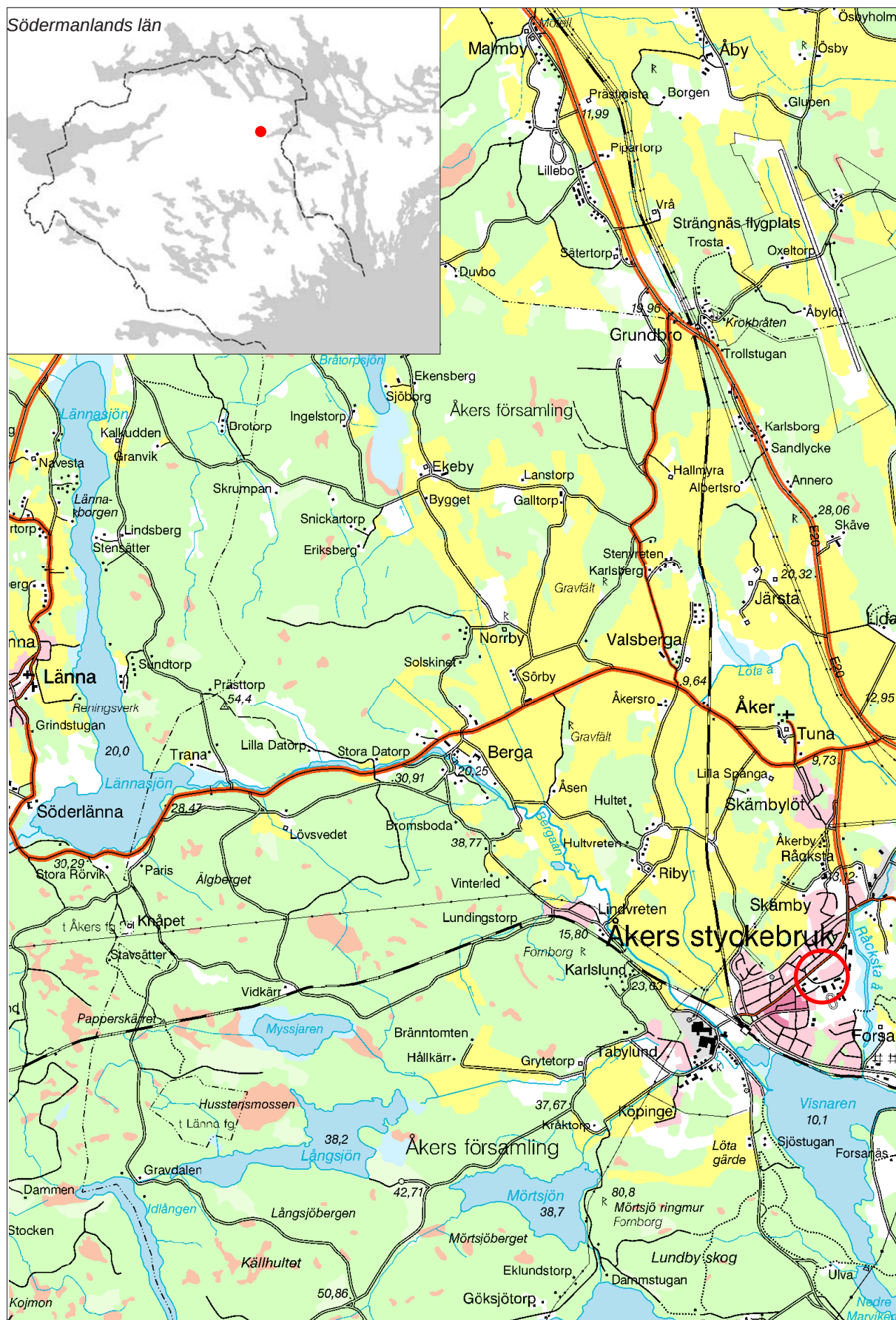
Författare: Eva Wockatz, byggnadsantikvarie
Omslagsbild: Solberga gårds bebyggelse sedd från sydost januari 2016 (SLM D2016-118).
Foto, där ej annat anges: Eva Wockatz
Diarienummer: KN-SLM15-0150

Allmänt kartmaterial: ©Lantmäteriverket. Ärende nr MS2006/01672

Nyköping 2016

Innehåll

INLEDNING	5
Bakgrund och syfte	5
ÖVERSIKTLIG BESKRIVNING AV MILJÖN OCH	
SOLBERGA GÅRD	7
Miljöbeskrivning	7
HISTORIK MED RELEVANS FÖR ÄRENDET	7
KULTURHISTORISKA VÄRDEN	10
Solberga gård som en del av riksintresset	11
BESKRIVNING AV UNDANTAGSSTUGAN, HUS A	12
Antikvariska iakttagelser	12
Antikvariska värden att beakta/ta tillvara	12
BESKRIVNING AV DRÄNGSTUGAN, HUS B	16
Antikvariska iakttagelser	16
Antikvariska värden att beakta/ta tillvara	16
BESKRIVNING AV HUVUDBYGGNADEN, HUS C	20
Antikvariska iakttagelser	20
Antikvariska värden att beakta/ta tillvara	20
BESKRIVNING AV JORDKÄLLAREN	24
Antikvariska iakttagelser	24
Antikvariska värden att beakta/ta tillvara	24
RÅD FÖR UTVÄNDIGT UNDERHÅLL	26
KÄLLFÖRTECKNING	28
ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	29

1 Utdrag ur Gröna kartans blad (GSD) Strängnäs 10H SV och 10H NV med Solberga gård markerad. Skala 1:50 000.

INLEDNING

Sörmlands museum har fått i uppdrag av fastighetsägarna till Solberga gård att utföra en kulturmiljöanalys av kv Bergman 14, Solberga gård i Åkers styckebruk. Rapporten omfattar en kortfattad historik över Solberga gård och en beskrivning av miljön och byggnaderna, samt en vägledning för exteriört underhåll av gårdens bebyggelse. De historiska uppgifterna har hämtats från Åkers Bruksarkiv. Arkivet förvaltas av AB Åkers Styckebruk, men visas och underhålls av Åkers Hembygdsförening, som bistått med stor hjälp.

Bakgrund och syfte

Enligt gällande detaljplan för Kv Bergman 14, antagen 2000-08-28, får byggnaderna användas för kontor, skola mm. En ny detaljplan ska nu tas fram för att ändra användningen till bostäder. Strängnäs kommun har fått Länsstyrelsen i Södermanlands yttrande över behovsbedömning till planarbetet. Enligt Länsstyrelsen behövdes ett kunskapsunderlag med en antikvarisk beskrivning.

Syftet med rapporten är att den ska fungera som ett kunskapsunderlag till kommunens planbeskrivning. Samtidigt som den ska vara ett stöd för fastighetsägarna när det gäller att utföra underhåll och eventuella förändringar på ett antikvariskt varsamt vis och med hänsyn till den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsemiljön. Arbetet har utförts under januari-februari månad 2016 av byggnadsantikvarie Eva Wockatz. Endast exteriören har undersökts.

1 Solberga gård sedd från sydost i december 2015. Till vänster syns ett av alléträden, i mitten en gammal lärk och till höger en kastanj. Fotograf Kjell Taawo, Sörmlands museum (SLM D2016-119).

- 2 Äldre flygbild över Åkers styckebruks samhälle år 1947. Notera allén och Solberga gårds äldre ekonomibyggnader till vänster i bild. Fotografiet är lånat från boken "Ögonblick i Åker". Bilden är roterad något för att kunna jämföras med kartan i bild 3.

- 3 Ekonomiska kartan från 1957. 10H Strängnäs 4e Åker. Lantmäteriet. Solberga gård omgärdas då fortfarande av jordbruksmark.

ÖVERSIKTLIG BESKRIVNING AV MILJÖN OCH SOLBERGA GÅRD

Miljöbeskrivning

Solberga gård ligger i Åkers styckebruks samhälle, i anslutning till en höjd som benämns Solberget. Gården består idag av fyra byggnader, en huvudbyggnad, en undantagsstuga, en drängstuga och en jordkällare.

Namnet Solberga gård kommer från berget/höjden som före 2005 låg strax söder om Solberga gård. Berget benämndes "det solbelysta berget", därav namnet Solberga. Berget togs delvis bort i samband med att en parkering anlades öster om ishallen år 2005.

Kvarteret bytte namn 1983/1984 och fick då namnet Bergman. Rättaren Erik Emanuel Bergman var född i Bälinge socken år 1872 och var "rättare", arbetsförmän, på Solberga gård under åren 1903 - 1908. Erik bodde på gården med sin hustru Hanna, se bild 12. Norr om gården går Rättarvägen, vilken även den fått namn efter samma rättare.

Direkt söder om gården går Solbergavägen, vilken är den gamla landsvägen som fortfarande delvis kantas av en allé. Allén har tidigare gått från Åkers Styckebruk, herrgården, i söder till Åkers krutbruk i norr. Gården omgavs fram till 1950-talet av åkrar och gärden, se bild 2. Norr om gården finns numera villabebyggelse från andra hälften av 1900-talet. Söder om gården ligger skolan som byggdes 1952, en idrottshall som byggdes 1964 och ishallen som uppfördes 1974.

HISTORIK MED RELEVANS FÖR ÄRENDET

Solberga by nämns redan år 1317. På 1500-talet nämns Solberga som mark till Skäggesta och Valsberga. I Åkers socken fanns år 1619 20 olika byar (varav Solberga var en), tre hemman och kyrkans jord. Solberga by bestod på 1600-talet av tre gårdar. Senare utökades dessa tre till fyra gårdar.

Åkers Styckebruk startade sin verksamhet av staten redan på 1500-talet och fick sitt nuvarande namn år 1654. Sedan början av 1600-talet arrenderade Åkers Styckebruk Solbergas gårdar. 1700-talet

4 Gården sedd från väster 2009. Fotografi lånat av Strängnäs kommun, Samhällsbyggnadskontoret.

5 Gården sedd från väster 2009. Fotografi lånat av Strängnäs kommun, Samhällsbyggnadskontoret.

6 Karta från 1641 som visar de tre gårdarna i Solberga by. Kartan finns i Åkers bruksarkiv.

7 Karta från storskiftet 1769 som visar de fyra gårdarna i Solberga by. B är nuvarande Solberga gård. Kartan finns i Åkers bruksarkiv.

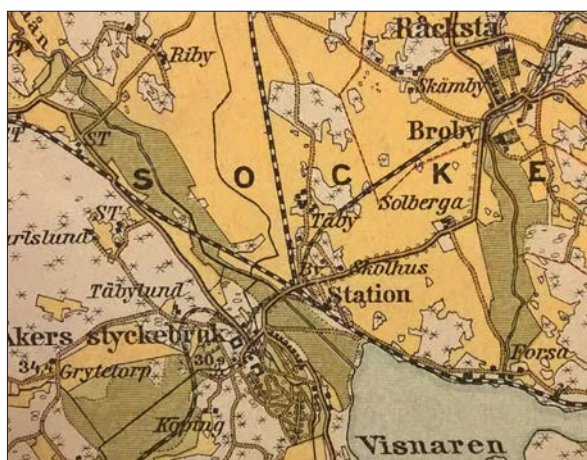
8 Karta från delning av Solberga by år 1788 då byn delades i tre lika delar. Kartan finns i Åkers bruksarkiv.

9 Karta från 1805 som visar åkerjorden vid Solberga. Kartan finns i Åkers bruksarkiv.

10 Karta från 1876 som visar byggnaderna som tillhör Solberga gård. Kartan, en kopia, finns i Åkers bruksarkiv.

11 Del av häradskartan från 1897. Lantmäteriet.

var en expansiv period i Åkers Styckebruks historia. Herrgårdsanläggningen, arbetarbostäder och bruksanläggningar byggdes nya eller byggdes om. Under åren 1720-1780 köptes gårdarna runt Åkers Styckebruk upp av bruket för att få dagsverken, spannmål åt arbetarna och bränsle till bruket. Omkring år 1725 skatteköptes Solberga gård in av bruket och gården började brukas av arrendatorer. I Solberga by bodde enligt husförhörlängderna år 1720 fyra familjer; 18 personer i fyra gårdar.

År 1769 sker storskiftet i Solbergas fyra gårdar, då de utspridda jordlotterna samlades ihop. De fyra gårdarna syns på en äldre karta från år 1769, bild 9, där gårdarna benämns A-D. Gårdarna är A = Nedergården (västra, låg nedanför höjden), B = Mellangården (nuvarande Solberga gård) och C = Oppgård (östra gården), oklart vad gården D kallades. År 1780 var det hela 9 familjer som bodde i Solberga by. Inhysefolk, drängar och pigor uppgick till totalt 40 personer. År 1788 delades de fyra gårdarna upp på tre gårdar igen.

Landsvägen, nuvarande Solbergavägen, gick tidigare något annorlunda, vilket syns på äldre kartor. Vägen gjorde en ”krök” norr om Solberga gård.

Under början av 1800-talet utökades Solberga och blev en utgård till Styckebruket, d v s att Styckebruket brukade gården, då också ett ”rättarlag” (arbetslag) bildades. I samband med detta byggdes stall, loge och magasin. År 1886 fanns det tre gårdar kvar där det bodde 9 familjer och andra enskilda personer, totalt 35 personer, bl a en rättare med familj.

Vid slutet av 1800-talet tillsatte staten arrendatorer för Solberga gård. En av dessa var godsägare Carl Norrbom på Brobyholm som år 1908 hade nyttjanderätt i 40 års tid, fram till 1948. Gården fungerade som jordbruk fram till 1944-45, då Krutbruket övertog gårdens ekonomibyggnader, för att användas som förråd. De nuvarande byggnaderna på Solberga gård, fick år 1944 användas av Krutbruket som förläggning/kontor åt personal som skulle vakta Krutbruket under andra världskriget. På Solberga gårds gamla åkermark byggdes sedan idrottshallen, skolan och ishallen. Ishallen ligger idag på platsen där ekonomibyggnaderna tidigare låg.

Solberga gård ägdes av kommunen 1983 då en hel del renoveringsarbeten utfördes av Åkers IF. Vid renoveringen drogs el, vatten och avlopp in. Omkring 1998 påbörjades en försäljning, vilken var klar först 2005.

12 Rättaren Erik Emanuel Bergman och hans hustru Hanna 1959. Bild lånad från boken Gator och kvarter, Strängnäs, Mariefred.

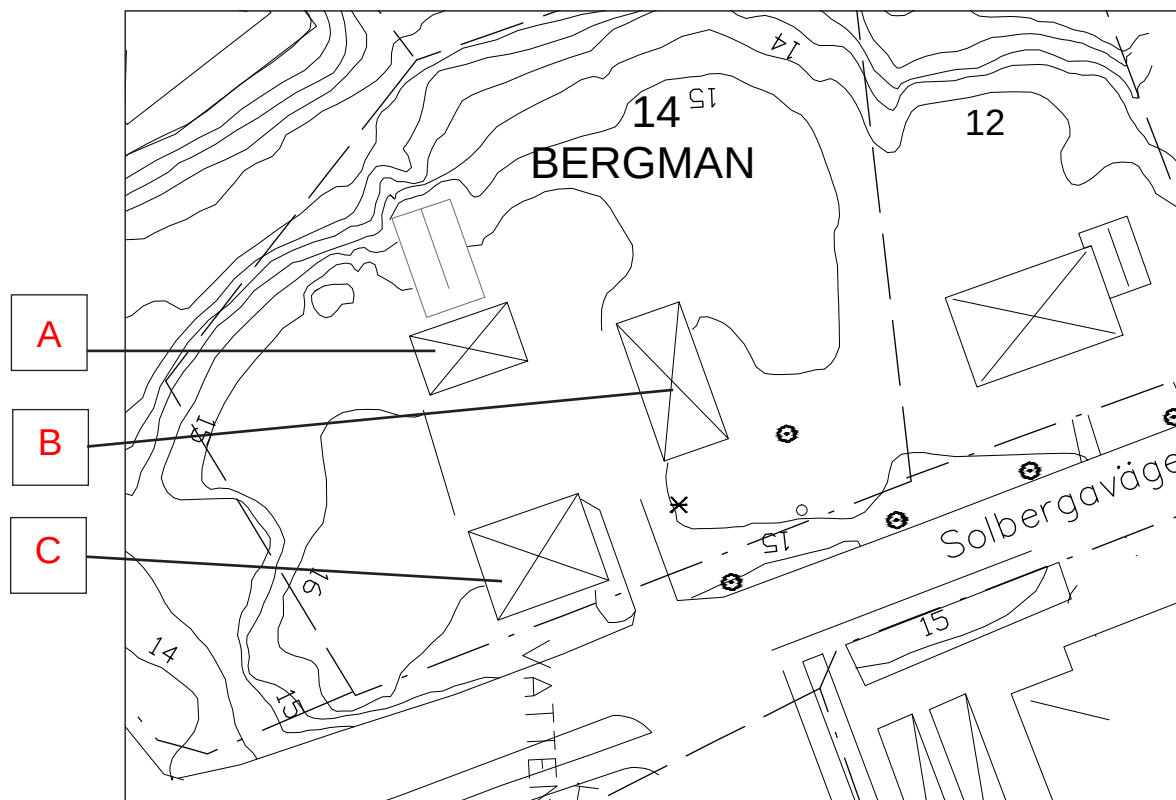
13 Vaktavlösning vid Solberga inför julen 1944. Fotografi lånad av Åkers Hembygdsförenings Årskalender 2015, Harry Lindblads arkiv.

KULTURHISTORISKA VÄRDEN

Solberga gård är idag en av de få äldre gårdarna som finns kvar i Åkers socken. Forssa och Täby gårdar är äldre, men där finns inte lika många byggnader bevarade. Solberga gård är den äldsta gården med kvarvarande samlad gårdsbebyggelse. De tre byggnaderna är samlade i en sluten grupp kring en innergård och har haft olika funktioner. Gården berättar om det äldre jordbrukslandskapet i vilket samhället Åkers styckebruk har växt fram.

Samhället består av byggnader från sent 1900-tal och Solberga gård är den enda bevarade äldre bebyggelsen i samhället. Gården har därmed ett högt miljöskapande värde och ett berättarvärde, som visar på utvecklingen från jordbrukssamhälle fram till dagens tätort. Spår av det äldre jordbrukslandskapet syns i form av den gamla landsvägens sträckning intill gården och den bevarade allén vid Solbergavägen. Intill gården finns äldre träd, en kastanj som kan vara ett gammalt vårdträd och en stor lärk.

Bebyggelsens ålder är inte helt belagd. Byggnaderna ser dock ut att vara uppförda sent 1700-tal eller tidigt 1800-tal. Eftersom byggnaderna är timrade är det troligt att de har flyttats eller ändrats under någon tid. Gården är ålderdomlig och byggnaderna är exteriört relativt oförvanskade, även om byggnaderna i senare tid försetts med altaner/öppna verandor. Byggnadernas proportioner är bevarade och flera byggnadsdetaljer är ålderdomliga. De övre timmerstockarna, väggbanden, är utförda med droppnäsa i ändarna. Även äldre fasadpanel och figursågade vindskivor ger byggnaden ett ålderdomligt utseende. Väggband med droppnäsa är en numera relativt ovanlig dekoration som förekom från sent 1600-tal och under 1700-talet.

14 Situationsplan över Kv Bergman 14, Strängnäs kommun. A, undantagsstugan, B, Drängstugan och C, huvudbyggnaden. Jordkällaren ligger norr om hus A.

Solberga gård som en del av riksintresset

Solberga gård ligger inom ett område som av Riksantikvarieämbetet har utpekats som riksintresse för kulturmiljövården, Åkers styckebruk (D 20). Motiveringen till riksintresset lyder ”Två bruksmiljöer med mellanliggande modern tätort i vilka utvecklingen från 1500-tal till nutid är läsbar.”

Solberga gård ligger i den moderna tätorten Åkers styckebruk. Gården ligger i en av riksintresseområdets äldre byar och är den enda kvarvarande av Solberga bys fyra gårdar. Gården kan sägas vara en ”rest” av det äldre jordbrukssamhället, då odlingslandskap präglade området. Genom att Solberga by sedan medeltiden har varit bebott på samma geografiska plats, så bidrar gården till att utvecklingen från 1500-talet är läsbar.

Länsstyrelsen i Södermanlands län har upprättat ett kunskapsunderlag till riksintessebeskrivningen. Som en del av upplevelsevärde nämns att jordbruksmarkerna med dess byar i områdets norra delar är upplevelsebara och att de kan ses som en förutsättning för försörjningen med livsmedel till brukens befolkning. Platsen för Åkers tätort rymmer dessutom äldre bebyggelselägen som byarna Forsa, Täby och Solberga.

Solberga gård arrenderades sedan tidigt 1600-tal av Åkers Styckebruk och Solberga gård köptes liksom övriga omkringliggande gårdar upp av Styckebruket under 1700-talet. Under 1800-talet utökades Solberga gård för att brukas av Styckebruket. En av anledningen var att marken behövdes för att kunna försörja Styckebrukets arbetare med livsmedel. Gården har därmed sedan lång tid tillbaka och under en lång tidsperiod haft en tydlig anknytning till Åkers Styckebruk.

15 Solberga gård sedd från sydost år 1972. Fotograf Harriet Wigertz, Sörmlands museum (SLM A16-256).

BESKRIVNING AV UNDANTAGSSTUGAN, HUS A

Huset är en enkelstuga och har enligt uppgift använts som undantagsstuga, d v s som boende åt gårdens äldre generation.

Bostadshuset är byggt av liggtimmer. De övre timmerstockarna, väggbanden, har profilerade ändar. Huset är uppfört på en naturstensgrund. Sockeln är hög och numera slammad med tunn puts. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel. Före renoveringen 1983 hade huset bredare panelbrädor på norra fasaden. Knutarna är inklädda med brädor. Knutinklädnader, fönster- och dörröppningar, fönsterbågar och vindskivor är målade med ljus grå linoljefärg. Fönsterbågarna är kopplade och sattes in 1983. Dörren byttes 2015. Takstolarna vilar på runda åsar och sadeltaket är täckt med enkupigt lertegel. De profilerade taksparrarna är synliga vid takfoten. Byggnaden har en utkragad oputsad skorsten på norra takfallet. Byggnadens vind nås via luckor i gaveln. Invändigt finns en öppen spis med bakugn och en rörspis.

Antikvariska iakttagelser

Bostadshusets ålder är okänd, men kan vara från 1700-talet eller senast 1800-talet. Bostadshuset ingår i Solberga gårds slutna bebyggelse och är därmed en väsentlig del av gårdens uppbyggnad. Bostadshuset är delvis moderniserat i senare tid. De profilerade taksparrarna och de övre timmerstockarna, väggbanden utförda med droppnäsa, ger byggnaden ett ålderdomligt utseende. Väggbandsdekorationerna i form av en huggen droppnäsa, se bild 39, förekom från sent 1600-tal och under 1700-talet.

Antikvariska värden att beakta/ta tillvara

Byggnaden har kvar sina ursprungliga proportioner som enkelstuga och är byggd i liggtimmer.

Byggnadens proportioner, planyta, höjd och takutformning är viktig att behålla. Ingrepp i timmerstommen bör undvikas.

Exteriören är relativt oförändrad. Fönster- och dörröppningar har ett äldre utseende, inga öppningar har förstörats i senare tid. Fönstren är utbytta till kopplade bågar, men är spröjsade och behåller de ursprungliga proportionerna på fönsterglasen. **Fasadernas utseende ska så långt som möjligt behållas.**

Exteriören har trots vissa moderniseringar ett relativt ålderdomligt utseende. En del vindskivor är äldre. Vissa av knutbrädorna och omfattningarna är äldre, vilket syns på att de är handhyvlade (har synliga hyvelspår) och att de har en relativt stor bredd. Skorstenen har ett äldre utseende genom att den är utkragad. **Äldre byggnadsdetaljer är viktiga för det exteriöra utseendet och bör behållas så långt det går. Handhyvlat virke, skorsten, dekorerade väggband av timmer och äldre enkupigt lertegel.**

Byggnaden har moderniserats i senare tid. Till nytillskotten hör en öppen veranda på västra gaveln, en öppen farstukvist, utbytt ytterdörr, installation av luftvärmepump, takavvattning och diverse elinstallationer. **Bostadshuset bör inte byggas till ytterligare eftersom det riskerar att ge byggnaderna ett modernt "villautseende" som försvårar läsbarheten av den äldre gårdsmiljön.**

Byggnadens färgsättning är traditionell. **Färgsättning med röda slamfärgade fasader och ljus grå/vita detaljer är värdefull för utseendet.**

16 Undantagsstugan, hus A, sedd från sydväst (SLM D2016-120).

17 Undantagsstugan, hus A, sedd från nordost (SLM D2016-121).

18 Undantagsstugans södra fasad före renoveringen år 1984. Fotograf Urmas Bergfeld, Strängnäs kommun.

19 Entré år 1984. Dörren gick inåt som är brukligt på äldre hus. Fotograf Urmas Bergfeld, Strängnäs kommun.

20 Del av norra fasaden före renoveringen 1984. Notera den breda paneln. Fotograf Urmas Bergfeld, Strängnäs kommun.

21 Undantagsstugans södra fasad år 2009. Fotografi lånat av Strängnäs kommun, Samhällsbyggnadskontoret.

22 Samma fasad år 2016 (SLM D2016-167).

BESKRIVNING AV DRÄNGSTUGAN, HUS B

Huset är en parstuga och har enligt uppgift använts som drängstuga och snickarbod, d v s som boende åt gårdens dräng.

Bostadshuset är byggt av liggtimmer. De övre timmerstockarna, väggbanden, har profilerade ändar. Huset är uppfört på en naturstensgrund. Sockeln är hög och numera slammad med tunn puts. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel. Före renoveringen 1983 hade huset bredare panelbrädor. Knutarna är inklädda med brädor. Knutinklädnader, fönster- och dörröppningar, fönsterbågar och vindskivor är målade med ljust grå linoljefärg. Fönsterbågarna är kopplade och sattes in 1983. Terrassen är byggd 2012, fartukvisten är byggd 2013. Entrédörren byttes 2015. Takstolarna vilar på runda åsar och sadeltaket är täckt med enkupigt lertegel. Byggnaden har en utkragad putsad skorsten på östra takfallet. Vindskivorna är figursågade och breda. Byggnadens vind är delvis inredd. Invändigt har det funnits en kakelugn, numera ersatt av en ny kamin. Äldre dörrfoder och listverk finns i farstun.

Antikvariska iakttagelser

Bostadshusets ålder är okänd, men bör vara från 1700-talet. Bostadshuset ingår i Solberga gårds slutna bebyggelse och är därmed en väsentlig del av gårdens uppbyggnad. Bostadshuset är delvis moderniserat i senare tid. De övre timmerstockarna, väggbanden utförda med droppnäsa, äldre fasadpanel och figursågade vindskivor ger byggnaden ett ålderdomligt utseende. Väggbandsdekorationerna i form av en huggen droppnäsa, se bild 39, förekom från sent 1600-tal och under 1700-talet.

Antikvariska värden att beakta/ta tillvara

Byggnaden har kvar sina ursprungliga proportioner som parstuga och är byggd i liggtimmer.

Byggnadens proportioner, planyta, höjd och takutformning är viktig att behålla. Ingrepp i timmerstommen bör undvikas.

Exteriören är relativt oförändrad. Fönster- och dörröppningar har ett äldre utseende, inga öppningar har förstörats i senare tid. Fönstren är utbytta till kopplade bågar, men är spröjsade och behåller de ursprungliga proportionerna på fönsterglasen. **Fasadernas utseende ska så långt som möjligt behållas.**

Exteriören har trots vissa moderniseringar ett relativt ålderdomligt utseende. Vindskivorna och delar av fasadpanelen är äldre. Detta syns på att fasadpanelen är spikad med smidd spik och/eller så kallad klippspik, panelbrädornas bredd varierar och locklistbrädorna är fasade. Vissa av knutbrädorna och omfattningarna är äldre, vilket syns på att de är handhyvlade (har synliga hyvelspår) och att de har en relativt stor bredd. Skorstenen har ett äldre utseende genom att den är utkragad. **Äldre byggnadsdetaljer är viktiga för det exteriöra utseendet och bör behållas så långt det går. Handhyvlat virke, skorsten, figursågade vindskivor, dekorerade väggband av timmer och äldre enkupigt lertegel.**

Byggnaden har moderniserats i senare tid. Till nytillskotten hör en öppen veranda på västra gaveln, en öppen farstukvist, utbytt ytterdörr, installation av luftvärmepump, takavvattning och diverse elinstallationer. **Bostadshuset bör inte byggas till ytterligare eftersom det riskerar att ge byggnaderna ett modernt "villautseende" som försvårar läsbarheten av den äldre gårdsmiljön.**

Byggnadens färgsättning är traditionell. **Färgsättning med röda slamfärgade fasader och ljust grå/vita detaljer är värdefull för utseendet.**

23 Drängstugan, hus B, sedd från sydväst (SLM D2016-122).

24 Drängstugan, hus B, sedd från nordost (SLM D2016-123).

25 *Drängstugans västra fasad före renoveringen år 1984. Fotograf Urmis Bergfeld, Strängnäs kommun.*

26 *Drängstugans östra fasad före renoveringen år 1984. Fotograf Urmis Bergfeld, Strängnäs kommun.*

27 Drängstugans västra fasad år 2009. Fotografi lånat av Strängnäs kommun, Samhällsbyggnadskontoret.

28 Samma fasad år 2016 (SLM D2016-168).

BESKRIVNING AV HUVUDBYGGNADEN, HUS C

Huset är en parstuga och har enligt uppgift använts som huvudbyggnad, d v s som boningshus åt gårdens arrendator/rättare.

Bostadshuset är byggt av liggtimmer. De övre timmerstockarna, väggbanden, har profilerade ändar. Huset är uppfört på en naturstensgrund. Sockeln är hög och numera slammad med tunn puts. Fasaderna är klädda med rödfärgad locklistpanel. Knutarna är inklädda med äldre brädor. Knutinklädnader, fönster- och dörröppningar, fönsterbågar och vindskivor är målade med ljus grå linoljefärg. Fönsterbågarna är kopplade och sattes in 1983. Dörren byttes 2015. Takstolarna vilar på runda åsar och sadeltaket är täckt med enkupigt lertegel. De profilerade takstolarna är synliga vid takfoten. Byggnaden har en utkragad oputsad skorsten vidnock. Vindskivorna är figursågade och breda. Byggnadens vind nås endast via en luckor i gaveln. Invändigt finns en vedspis och två kakelugnar.

Antikvariska iakttagelser

Bostadshuset finns med på en karta från 1845. Bostadshuset är gårdens huvudbyggnad och ingår som en oersättlig del i Solberga gårds slutna bebyggelse och är därmed en väsentlig del av gårdens uppbyggnad. Bostadshuset är delvis moderniserat i senare tid. De övre timmerstockarna, väggbanden, utförda med droppnäs, äldre fasadpanel och figursågade vindskivor ger byggnaden ett ålderdomligt utseende. Väggbandsdekorationerna i form av en huggen droppnäs, se bild 39, förekom från sent 1600-tal och under 1700-talet.

Antikvariska värden att beakta/ta tillvara

Byggnaden har kvar sina ursprungliga proportioner som parstuga och är byggd i liggtimmer.

Byggnadens proportioner, planyta, höjd och takutformning är viktig att behålla. Ingrepp i timmerstommen bör undvikas.

Exteriören är relativt oförändrad. Fönster- och dörröppningar har ett äldre utseende, inga öppningar har förstörats i senare tid. Fönstren är utbytta till kopplade bågar, men är spröjsade och behåller de ursprungliga proportionerna på fönsterglasen. **Fasadernas utseende ska så långt som möjligt behållas.**

Exteriören har trots vissa moderniseringar ett relativt ålderdomligt utseende. Vindskivorna och delar av fasadpanelen är äldre. Detta syns på att den är spikad med smidd spik och/eller så kallad klippspik, panelbrädornas bredd varierar och locklistbrädorna är fasade. Vissa av knutbrädorna och omfattningarna är äldre, vilket syns på att de är handhyvlade (har synliga hyvelspår) och att de har en relativt stor bredd. Skorstenen har ett äldre utseende genom att den är utkragad. **Äldre byggnadsdetaljer är viktiga för det exteriöra utseendet och bör behållas så långt det går. Handhyvlat virke, skorsten, figursågade vindskivor, dekorerade väggband av timmer och äldre enkupigt lertegel.**

Byggnaden har moderniserats i senare tid. Till nytillskotten hör utbytt ytterdörr, takavvattnings och diverse elinstallationer. **Bostadshuset bör inte byggas till ytterligare eftersom det riskerar att ge byggnaderna ett modernt "villautseende" som försvårar läsbarheten av den äldre gårdsmiljön.**

Byggnadens färgsättning är traditionell. **Färgsättning med röda slamfärgade fasader och ljus grå/vita detaljer är värdefull för utseendet.**

29 Solberga gårds huvudbyggnad, hus C, sedd från nordväst i januari 2016 (SLM D2016-124).

30 Huvudbyggnaden, hus C, sedd från sydost (SLM D2016-125).

31 Huvudbyggnadens norra fasad före renoveringen år 1984. Fotograf Urmas Bergfeld, Strängnäs kommun.

32 Huvudbyggnadens östra gavel före renoveringen år 1984. Fotograf Urmas Bergfeld, Strängnäs kommun.

33 Huvudbyggnadens norra fasad år 2009. Fotografi lånat av Strängnäs kommun, Samhällsbyggnadskontoret.

34 Samma fasad år 2016 (SLM D2016-169).

BESKRIVNING AV JORDKÄLLAREN

Jordkällaren är belägen strax väster om undantagsstugan, hus A.

Jordkällaren är murad av naturstenar. Sadeltaket är täckt med enkupigt lertegel. Jordkällaren är delvis byggd i en slänt och har ett murat tunnvalv.

Antikvariska iakttagelser

Jordkällaren är murad av naturstenar, åldern är okänd och är den enda byggnaden på gården som inte används som bostad. Gården har tidigare haft flera ekonomibyggnader med olika funktioner, där jordkällaren är den enda som idag finns kvar.

Antikvariska värden att beakta/ta tillvara

Byggnaden har kvar sina ursprungliga proportioner och planlösning och är murad av naturstenar. **Byggnadens proportioner: planyta, höjd och takutformning är viktig att behålla. Ingrepp i jordkällarens murar bör undvikas.**

Exteriören har ett ålderdomligt utseende. **Äldre byggnadsdetaljer är viktiga för det exteriöra utseendet och bör behållas så långt det går. Äldre dörr med beslag och enkupigt lertegel.**

35 Jordkällaren på Solberga gård sedd från väster (SLM D2016-126).

36 Jordkällaren är murad med ett tunnvalv av naturstenar (SLM D2016-127).

RÅD FÖR UTVÄNDIGT UNDERHÅLL

Bästa underhållet är att inte byta ut byggnadsdelar i onödan. Lagningar och utbyten ska ske med respekt för ursprungsmaterialet, vilket innebär att endast skadat virke ska bytas ut. De äldre detaljerna gör mycket för byggnadens ålderdomliga utseende. Äldre delar är också ofta tillverkade med hög virkeskvalitet och detaljutförande, t ex handhyvlade. Det är alltid bättre ur antikvarisk synpunkt att lappa och laga än att byta ut allt. Äldre järn, klippspik och eventuellt handsmidd spik bör återanvändas om det är möjligt. Om det inte är möjligt att återanvända, bör nytt virke sättas upp med trådspik, inte skruvas. Lagningar ska göras med samma utförande och med samma materialdimensioner som tidigare. Virket ska hålla en god kvalitet, helst furu med stor andel kärna och täta årsringar.

Använd traditionella material vid underhåll och reparationer. Ända fram till första halvan av 1900-talet användes ett fåtal material till husbyggande. Framförallt användes naturmaterial som trä, sten, lera i form av tegel och lerbruk, kalk till kalkbruk och kalkfärg. Dessa material har använts i hundratals år, vilket innebar en lång provotid och en bra erfarenhet av hur materialen fungerar. De åldras på ett känt och vackert sätt. Materialen i sig ger inga skador på ytskikt eller konstruktioner och de går att underhålla.

Små och genomtänkta underhållsåtgärder med jämna intervall ger bäst förutsättningar för ett kostnadseffektivt underhåll, vilket också bevarar byggnadens kulturhistoriska värden. Underhållet bör anpassas efter behovet. Både fönster och fasadpanel blir mycket mer utsatta på sydsidan där solen "äter upp" bindemedlet i såväl färg som trä och orsakar en snabbare nedbrytning. Detta gör att sydsidan ofta behöver underhållas oftare än skuggsidan. Generellt behöver byggnaden målas om vart 5-10 år, beroende på väderstreck.

37 Äldre fasadpanel är bredare och ofta fasad på kanterna. Panelen avslutas nedtill med en snedställd vattbräda (SLM D2016-128).

38 Skorstenarnas utkragning är typisk på äldre hus och bör behållas. Skorstenarna var i äldre tider ofta putsade (SLM D2016-129).

De mest utsatta delarna på en byggnad är grunden och taket, är dessa väl underhållna förlänger man livslängden avsevärt. Enkla åtgärder gör stor nytta. Det är bra att hålla undan träd, buskar och sly. Marken bör luta från byggnaden så att jord inte kommer i kontakt med timmerväggarna eftersom det snabbt kan orsaka röta. Vattnet från eventuella stuprör ska ledas bort så att vattnet inte samlas invid byggnaden. Det är viktigt att se över taket regelbundet, då läckande mycket snabbt kan orsaka stor skada. Ersätt trasiga och nedblåsta takpannor, borsta bort mossor och löv som håller fukt, rensa hängrännor o s v. Skorstenarna ges ett äldre utseende om de putsas, isåfall med kalkbruk.

Byggnaden är ett historiskt dokument, varför man ska vara försiktig med att ”renovera bort” all information. Även till synes obetydliga detaljer är produkter av någons hantverksskicklighet, som kan ge ledtrådar till en byggnads historiska användning.

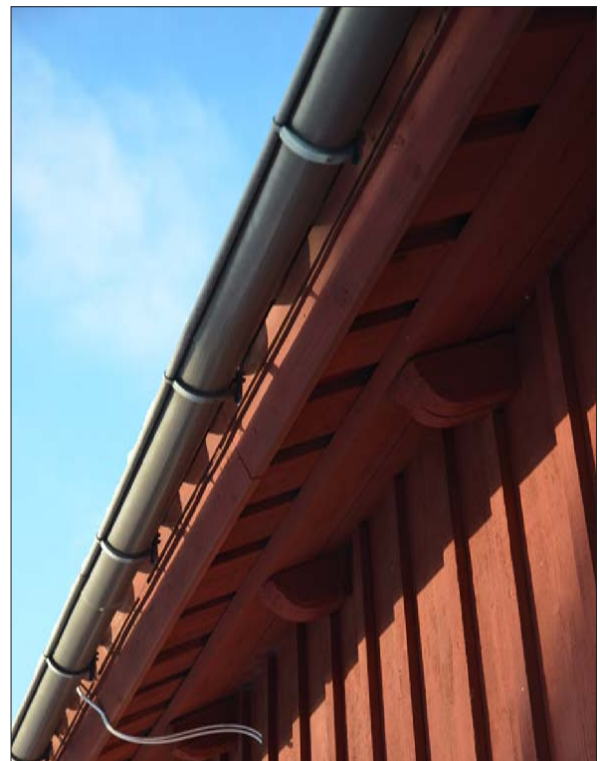
Vid panelbyte på fasaderna bör endast rötskadade delar bytas ut. Panelen ska gärna sättas med olika bredder och inte helt lodrätt för att bevara det ålderdomliga utseendet. Nedtill sätts en lutande vattbräda. Fasaderna ska målas med röd slamfärg, faluröd, och brädorna ska vara ohyvlade. Cirkelsågade ytor på nya panelbrädor ska undvikas. Linoljefärgsmålade ytor, som vindskivor, knutbrädor, foder, dörrar och fönster ska virket ha en hyvlad yta. Till omfattningar, knutar och fönsterbågar används äkta linoljefärg av god kvalitet, dvs där bindemedlet bara består av linolja (utan tillsatser av akrylat).

Fönsterbågar ska renoveras på traditionellt sätt med linoljekitt. Rötskadade delar av bågar lagas i med nytt virke av god furukvalitet. Fönsterbågarna lagas med linoljekitt.

Nya infästningar och installationer bör inte göras i äldre byggnadsdelar, som handhyvlade knutbrädor och fönster- och dörrfoder. Större installationer, kan med fördel byggas in, där inbyggnaden målas med röd slamfärg.

39 Väggbanden har en huggen droppnäsa, vilket är ålderdomligt. Vindsnivornas figursågning är ovanlig och bör behållas (SLM D2016-130).

40 De huggna taksparrarna är också ett ålderdomligt utseende (SLM D2016-131).

KÄLLFÖRTECKNING

Litteratur

Arnstberg, Karl-Ove, Datering av knuttimrade hus i Sverige. Nordiska museet, 1976.
Bengtsson, Pehr och Lindblad, Harry, Ögonblick i Åker - Bilder av ett samhälle under 1900-talet, 2014.
Pettersson, Kerstin, Gator och kvarter, Strängnäs, Mariefred, Stallarholmen och Åkers styckebruk, lokalhistoriska sällskapet i norra Södermanland, 1999.
Södermanlands fornminnesförenings årsbok 1936.
Sörmlandsbygden 1988:2
Riksintressen för kulturmiljövården, Södermanlands län (D), D län beslut RAÄ 1996-08-27. Beslut 2014-12-08
Gillberga D9 utgår. Dokument uppdaterat 2015-04-01.

Muntliga uppgifter

Åkers Bruksarkiv, Pehr Bengtsson (Åkers Hembygdsförening)
Roseana de Almeida, Strängnäs kommun, planenheten.

Arkiv

Lantmäteriet, Gävle
Lantmäterimyndighetens arkiv
Lantmäteristyrelsens arkiv
Strängnäs kommun
Sörmlands museums arkiv, Nyköping
Åkers Bruksarkiv, Åkers Styckebruks gamla arkiv, förvaltas av dotterföretaget AB Åkers Styckebruk och vårdas och hålls tillgängligt av Åkers Hembygdsförening

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Fastighetsuppgifter

Objekt: Solberga gård

Kommun: Strängnäs

Fastighetsbeteckning: Kv Bergman 14

Socken: Åkers

Län: Södermanland

Ekonomisk karta: 10H 4e

Författningsskydd

Plan- och bygglagen, Lag (2010:900)

Plan- och bygglagen (PBL) innehåller bestämmelser om planläggning av mark och vatten och om byggande. Enligt 8 kap. i Plan- och Bygglagen, 13§ och 14§ får en byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte förvanskas. Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4§ i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras. Enligt 17§ ska ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Miljöbalk, riksintresse för kulturmiljövården

Solberga gård ligger inom ett område, Åkers styckebruk (D 20) som av Riksantikvarieämbetet har utpekats som riksintresse för kulturmiljövård. Enligt 3 kap 6 § i MB, Miljöbalk (1998:808), skall områden som är av riksintresse för kulturmiljövården skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada natur- eller kulturmiljön.

Motivering:

”Två bruksmiljöer med mellanliggande modern tätort i vilka utvecklingen från 1500-tal till nutid är läsbar.”

Uttryck för riksintresset:

”Styckebruk med bruksherrgård från 1700-talet med en av landets största engelska parker, arbetarbostäder från flera århundraden samt industriområde med välbevarade ruin efter dubbelpipig masugn, byggnader från 1700-1800- och 1900-tal. Krutbruk. Tätortens centrum har välutformad bostadsbebyggelse från 1950-talet.”

Projektrelaterad information

Fastighetsägare och beställare: Magnus Sjögren, Richard Ullman Magnusson, Andreas Osslund

Utförare: Eva Wockatz, Sörmlands museum

Övriga uppgifter

Sörmlands museum, Dnr KN-SLM15-0150

Dokumentationsmaterial

Dokumentationsmaterial i form av arbetsmaterial och fotografier förvaras i Sörmlands museums arkiv, Nyköping.